

pusz következménye lenne, alárendelődően a fiak testvérületének az apa halála után. Ellenkezőleg: a szegregatív használat ödipusz egy előfeltétele, amennyiben a társadalmi terület nem redukálható a családi kötelékre, kivéve, ha előfeltevésünk egy irtózatoss archaizmus, a faj személyben vagy szellemben való megtestesülése: igen, én egy vagyok közületek”. (G. D. – F. G.)

„[A]z övék lett – az enyém is, mindörökké, de az övék lett” (193.)

„Már az emlékei is azoké!” (167.)

„Már a fasza is az övék, a mitikus »apám fasza«” (stb. „ennek vajon van-e következménye az én farkamra vonatkozóan”. 168.)

„Egy apa, aki kizárólag a fia által létezik.” (108.)

„Húsvétvasárnap a testvéreimmel. Vidám apatörténeteket mesélünk egymásnak, lényegében ők nekem. Hogy amikor álmában, egy vasárnap reggel, ráhúzták a vizes mosdókesztyűt a lábfejére, György és Marci, elkezdte őket [tbsz. 3. szem.] üldözni. Annyi előnyünk [tbsz. 1. szem.] volt, amíg megtalálta a szemüvegét. Skera a fürdőszobába (iszikri, mondom én meg magamban), oda bezárkóztunk. Ő meg követelte, hogy azonnal nyissuk ki. Csak akkor, ha a Papi megígéri, hogy nem bánt. Majd mindjárt megígérem én neked két egyformát. Akkor viszont nincs kinyitás. / Úgy hallgattam, mint egy mesét. És olyan boldogan mesélték. < k > Könyvesre nevetünk magunkat. Közben én, mint egy gonosz boszorka, ismételttem: Nevessetek csak, nevessetek, amíg még lehet. De kár, hogy ezt nem lehet másképp, olyan szívesen eljátszanám a jóságos bátyot, aki megvédi kistestvéreit < k > minden rossztól.” (184–185.)

Mint egy fekete lyuk, a szörnyű végkifejlet magához ránt mindent.

„Mintha csak újra meg újra belerúgni lehetne, tényleg mint egy kutyába, és nincs bennem sajnálat, megérdemli, de evvel se kerültünk közelebb, mint-ha ugyanazt ismételtetnénk.” (136.) „De hogy az ávó dolgozott a nyelvérzékemen...” (159.) „Ha tudtam volna korábban, hogy is mertem volna tollat venni a kezemből... Betemetett volna a gyűlölet, a szégyen, a félelem.” (16.) Az önmegértés és a másik megértése éppoly szigorúan korrelál, mint az öngyűlölet és az idegengyűlölet. Az ő(ni)smeret szintje nyilvánvaló összefüggésben áll azzal, ki mit tekint cinikusnak, alpárinak, botrányosnak, amorálisnak, és mit ironikusnak, bölcsnek, felelősség- és (mert) szeretetteljesnek.

„Nem kell, hogy szeressék. Én is csak azért szeretem, mert az apám.” (109.) Ez például hülye-

ség; ha nem olvastad a HC-t, akkor (is) tudod, hogy az.

De – a tengernyi < k > a bizonyíték – a szeretettel is valami baj lehet. (A vággyal stb.) Ha a családi idill az ártatlanság allegóriája, akkor a szeretet (a vágy stb.) eleve tragikus hangfekvésben beszél, akkor a szeretet (a szülői kontroll, a double bind, a szerződés, a fertőzés, a cosa nostra leggyengébb láncszeme, a feltétlen stb.) elérzékenyülés a familiális patternök erején és hatalmán, mely erő és hatalom a fenséges Isten/haza/család/én/ödipusz öröksége. A széf a szívben, ahova minden érték el van zárva az illetéktelenek elől. A túl sok vesztítenivaló depozitórium. Minden szeret(e)-tem ide van bezárva, és ha csak egy ujjal is hozzájuk érnek (mások), az olyan szenvedélyt korbácsol bennem – és minden jóérezsű emberben –, amely minden bosszút, minden elnyomást/elfojtást, minden bünt(udatot) táplál és legitimál.

Odakinn (a valóságban/a fikcióban) nem is marad semmi, csak a nagy ember, az ordenáre lányok, a smasszerok, a bankok, a gesztusok gondosan könyvelt kereskedelme, a kétségbeesett nyomulás. Ne is próbáld zokon venni, te is így működsz; legfeljebb ügyetlen vagy. Vagy buta. Vagy naiv. Vagy...

Tudod, az a változat, amikor a Szörnyeteg megeszi a Szépséget reggelire.

Farkas Zsolt

HOVÁ TEGYEM AZ ELBESZÉLŐT?

Farkas Zsolt A SZÉPSÉG ÉS A SZÖRNYETEG című írása műfajára nézve pamflet, ám engem legkevésbé azok a modorosságok és modortalanságok érdekelnek, amelyek pamfletté teszik. Fontosabbnak tartom, hogy a JAVÍTOTT KIADÁS kapcsán Farkas felvet két-három (egész pontosan három) olyan problémát, amelyen érdemes a nyilvánosság előtt elgondolkozni, nemcsak Esterházy Péter eddigi életművének jobb megértése érdekében, hanem általában az írói önismeret elmélyítése végett is.

Előrebocsátom, hogy ezek a problémák

nem éppen újak, sokan tárgyalták őket sokféleképp: a szerző mibenlétére, valamint a fikció és a realitás átjárhatóságára vonatkoznak, ám a JAVÍTOTT KIADÁS konkrét példáján a szokásosnál talán élesebb fény vetül rájuk. Mielőtt azonban sorra venném őket, hadd számoljak be egy olvasói benyomásomról. Időnként az volt az érzésem, hogy Farkas maga is elbeszélést ír; olyasféle művészttörténetet, mint a HALÁL VELENCÉBEN, csak épp az ő Gustav von Aschenbachja nem egyik városból a másikba, hanem az előző könyvből a következőbe indul – Farkas szerint – utolsó útjára. Nem az a lényeg, hogy A SZÉPSÉG ÉS A SZÖRNYETEG-ben mire képes a narrátor és mire nem, hanem az, hogy Farkas nem mint prózaszerzőt, hanem mint prózahóstit tárgyalja Esterházyt, aki egy történet szereplőjeként szembekerül az igazság kimondásának különböző nehézségeivel.

Másfelől Farkas azért sem hajlandó szerzőnek tekinteni Esterházyt, mert a JAVÍTOTT KIADÁS-t dokumentumként, a való világgal, illetve a keserű igazsággal való szembesülés dokumentumaként olvassa. Ennek értelmében Esterházy nem egy szépprózai alkotás szerzője (függetlenül attól, hogy Farkas a könyvet mint szépprózai teljesítményt is élesen bírálja), hanem részint állampolgár, tekintélyes közéleti személyiség, akinek lába alól önhibáján kívül, ám – Farkas szerint – saját hübriszétől nem függetlenül, hirtelen kicsúszott a legitimációnak egy jelentős darabja, részint az irodalmi üzem egyik főrésztvevője, aki az állampolgári balesetből irodalmi tényt állít elő. Farkas az előállítás aktusára koncentrálna, nem pedig az eredményre; ezért időnként az volt az érzésem, hogy Farkas nem is egy elbeszélést ír, hanem egyszerre kettőt. Tudniillik azt az elbeszélést is ő írja, amelyet A SZÉPSÉG ÉS A SZÖRNYETEG lapjain olvas az olvasó kedvéért. Félreértések elkerülése végett hangsúlyozom, hogy semmilyen inkorrektiséget nem tulajdonítok Farkasnak, ő mindig azokat és csak azokat a labdákat csapja le, amelyeket a JAVÍTOTT KIADÁS szövegszerűen feldob neki. Viszont éppen azért, hogy a könyvet a tényirodalomhoz tartozónak tekintni, egyszerűen jóval egyneműbben fiktívvé is alakítja, mint az a szerző nyilvánvaló szándéka volt. (Szerzőn a JAVÍTOTT KIADÁS szerzője értendő.) Farkas a JAVÍTOTT KIADÁS fabuláját egy régi vágású kisrealista kisregény szűzséjévé formálja át: mintha Sánta Ferenc egy so-

ha meg nem írt művét adná elő valaki egyes szám első személyben, persze jó sok idézettel megbolondítva.

Itt vetődik fel a kérdés, hogy miképp ajánlatos tehát olvasni a JAVÍTOTT KIADÁS-t, és hogy csakugyan nyilvánvalóak-e Esterházy szerzői szándékai. Előbb azonban szeretnék azon is eltöprengeni, miért nem olvasta Farkas a JAVÍTOTT KIADÁS előzményét, a HARMONIA CAELSTIS-t, illetve miért jelenti ki oly nyomatékosan, hogy nem olvasta. Nyilván nem azért, hogy fitogtassa tájékozatlanságát, és nem is azért, hogy ellenkezzék Esterházyval, aki az újabb könyvnek mindjárt az első lapján annak az óhajnak ad hangot, hogy ezt a művet „kizárólag” az olvassa, aki már olvasta a HARMONIA-t. Vagyis persze hogy ellenkezni akar, de nem a gesztus a fontos, hanem az, hogy elszigetelje a következménykönyvet az előzménytől, s így a JAVÍTOTT KIADÁS-nak mind a narrátora, mind az idézéstechnikája jóval esendőbbnek mutatkozzék, mint a kétrészes nagy könyv utalmában.

Nem az a kérdés, hogy ezt Farkas megteheti-e, hiszen hogyan tehetné. Maga a JAVÍTOTT KIADÁS is úgy szól ez ügyben, hogy „*az olvasó azt csinál, amit akar; könyörögni meg nem fogok*”. Azon sem érdemes túl sokat hezitálni, hogy szép dolog-e Farkastól a narrátor kérése, majdnem-könyörgése elől elzárkózni. Nyilván nem szép, de Farkas nem azt érzi feladatának, hogy szépen vagy méltányosan viselkedjék, hanem hogy kipécézze a kipécézhetőt. Mellesleg szólva, azt az állítását, miszerint „*roppant ambiciózus szerzőről van szó, akinek komoly tehetsége van a szimbolikus sémák átrendezésére, és a JK éppen ezen a vonalon gyengült le*”, éppenséggel nem ártott volna a HARMONIA CAELSTIS olvasásával alátámasztania. Akkor viszont szembesült volna azzal a ténnyel, hogy „ezen a vonalon” mostanáig a HARMONIA a legerősebb Esterházy-mű, és el kellett volna gondolkodnia rajta, milyen immanens poétikai okai lehetnek a kiegészítő mű váratlan legyengülésének – ha az csakugyan legyengülés.

S itt érkezünk el a Farkas dolgozatából következő első fontos kérdéshez, ez pedig a mű egységére irányul. Vagyis: lehet-e önálló műként olvasni a JAVÍTOTT KIADÁS-t, vagy inkább helyénvaló elfogadni a narratori ajánlást, amelynek értelmében csak az előző könyv ismerete juttat hiteles olvasói tapasztalathoz?

Be kell vallanom, hogy Esterházy műve vagy

művei kapcsán valamit én is olvasatlanul hagy-
tam: a JAVÍTOTT KIADÁS kritikáit nem ismerem,
s így nem vagyok biztos benne, csak sejtem,
hogy előttem már mások is felvetették, miért
nem dolgozta össze Esterházy a JAVÍTOTT KI-
ADÁS-t a HARMONIA-val, miért nem helyezte el a
második részben előreutalásokat a harmadik-
ra, s miért nem publikálta háromrészes, egysé-
ges egészként a (jelenlegi formájában) két kü-
lönböző könyvet. Hiszen ez elvileg lehetséges
lett volna: a JAVÍTOTT KIADÁS én-elbeszélője azt
mondja, hogy közvetlenül a HARMONIA kézira-
tának lezárása és leadása után, hónapokkal a
megjelenés előtt szembesült az apa egykori je-
lentéseivel. Elvileg visszavehette volna a kéz-
iratot, kérhetett volna haladékat az átdolgo-
zásra, és átdolgozhatta volna.

Ez esetben nem kényszerült volna könyv-
nyi terjedelmű utólagos kiigazításra, és Farkas
Zsoltnak nehezebb lett volna élből azt monda-
ni, hogy „*EP visszahátrált a létező legborzasz-
tóbbré humanizmusba*”. Hogy csakugyan vissza-
hátrált-e és csakugyan abba, arról néhány be-
kezdéssel később. Egyelőre ott tartunk, hogy a
Történeti Hivatalban talált anyagot elvileg be-
ledolgozhatta volna éppen elkészült művébe.
Persze csak elvileg.

Az éppen elkészült nagyobb ívű szépprózai
műveknek ugyanis megvan az a jellegzetesség-
gük, hogy el vannak készülve, ami egyebek
mellett abban mutatkozik meg, hogy a szerző
nem tud hozzájuk nyúlni többé, mégpedig
azért nem, mert megszűnik aktív szerzőnek
lenni, a mű egyik napról a másikra bezárul
előtte. Én a JAVÍTOTT KIADÁS-t nem tényiroda-
lomként olvastam, ám az én-elbeszélő időpon-
tokra vonatkozó közléseit elfogadom hiteles-
nek. Magyarán szólva, Esterházy igazat mond:
amikor ő az apa jelentéseivel hozzáfért, a HAR-
MONIA szövege már élte a maga önálló, külön
életét.

De mi lett volna akkor, ha Esterházy Péter,
a HARMONIA CAELESTIS szerzője fél évvel vagy
akár egy egész évvel hamarabb kapja meg az
apai dossziét? Azt hiszem, ez sem változtatott
volna a lényegen. Esterházy majdnem egy év-
tizeden át dolgozott a nagy könyvön; a munka
utolsó fázisában alapvető strukturális változ-
tatásokat tenni a készülők mű szétrombolásával
lett volna egyenértékű, méghozzá nem mű-
immanens okokból. Esterházy tehát azt tette,
amit hasonló kényszerhelyzetben minden va-
lamirevaló írónak tennie kell: a rendelkezésé-

re álló eszközökkel megvédte műve integritá-
sát, miközben emberként és állampolgárként
is igyekezett helytállni. Véleményem szerint
mindkettő sikerült neki. (Művön a HARMONIA
CAELESTIS értendő.)

Igen ám, de állampolgárként (és a HARMO-
NIA-ban felidézett főúri család sarjaként) más,
egyszerűbb és hatékonyabb megoldást is vá-
laszthatott volna az elhallgatás, a cinkosság
vádjának elkerülésére. Beérhette volna egy kur-
ta, néhány soros bejelentéssel vagy egy néhány
oldalal vallomással. Ily módon eleget tett vol-
na a tisztesség követelményének, és nem tette
volna feltehetővé Farkas Zsolt ama kérdé-
sét, hogy: „*A JK szerzője olvas paranoid módon,
vagy a HC szerzője ír profetikusan?*” Vagy pedig
közzevehette volna a jelentések teljes szövegét,
a személyiségi jogok megkövetelte minimális
törlésekkel, minimális kommentárral vagy ép-
pen kommentár nélkül. Ez a lépés óriási poli-
tikai botránnyal járt volna, sok fájdalmat oko-
zott volna, sok ellenérzést ébresztett volna,
mindez azonban teljesen kívül esett volna Es-
terházy szépírói működésén.

A megoldás, amelyet Esterházy választott,
másmilyen. Ő egy olyan művet hozott létre,
amely önálló világ is, meg nem is az. Ezzel pe-
dig eljutottunk a Farkas Zsolt írásából követ-
kező másik fontos kérdéshez: hogy tudniillik
csakugyan a valóság tárul-e fel a JAVÍTOTT KI-
ADÁS lapjain? A valóságra van-e vonatkoztatva
olyasféle értelemben, mint egy szociográfia,
egy életrajz, egy forráskutatásra támaszkodó
történettudományi munka? (Noha tudjuk,
hogy az ilyen művek szerzője is akarva-akarat-
lan szépírói eljárásokat alkalmaz.) A válasz
igen egyszerű: a JAVÍTOTT KIADÁS két Esterházy
kétféle szövegére van vonatkoztatva: Esterházy
Péter HARMONIA CAELESTIS című szépirodalmi al-
kotására és az apa, Esterházy Mátyás hatva-
nas–hetvenes években írt ügynöki jelentéseire.

Az egyik szöveg korlátlanul megismerhe-
tő (például a benne előforduló nagyszámú rej-
tett idézet elvileg mind azonosítható), a más-
sik nem; az egyik szöveg teljes terjedelmében
hozzáférhető, a másik nem. Aki csak a HARMO-
NIA-t olvasta a JAVÍTOTT KIADÁS nélkül (sok ilyen
olvasó volt 2002. április előtt, ma is vannak
ilyenek), annak nincs olyan érzése, hogy be-
fejezetlen vagy csonka művet olvas; aki csak
a JAVÍTOTT KIADÁS-t olvassa, mint például Far-
kas Zsolt, az kizárólag a csonkaságot, a meg-
fosztottságot érzékeli (így írhatjuk le a gonosz

idézetek és a narrátori jayveszékélés elegyét), s annyiban maga is részévé válik a lidérces történetnek, amennyiben cikizi (állampolgárnak, prózahős publicistának tekint) a narrátort, így tudniillik segít neki vezekelni. Miért is? Egy másik ember – az apa – vétkes gyengeségéért? A hübrisszé vált saját jóhiszeműségért? Netán a korábbi művek játékos, laza intertextualitására? Jó, jó, de mi köze van ehhez annak, aki csak a JAVÍTOTT KIADÁS-t olvassa?

Aki viszont ismeri a HARMONIA-t, tapasztalja, hogy a nagy könyvben sűrűn előforduló „édesapám” szó denotátuma valamivel határozotabb körvonalat kapott, mint azt a szerző eredetileg gondolta vagy óhajtotta volna, ettől azonban az édesapa nem valóságosabb, hanem kísértetiesebb lesz. (Ugyanez a probléma csírájában már Kosztolányinál is megvan, lásd a HÁZI DOLGOZAT című novellát, különös tekintettel az édesapa szerkezetére.) Ezért az édesapától származó idézetek az ilyen olvasó előtt is átjárhatóan értelmezésként tornyosulnak. Ezért úgy gondolom, hogy a JAVÍTOTT KIADÁS-ban sűrűn emlegetett „k” és „ö”, könny és önsajnálát nem a reálisan létező Esterházy Péter, kor- és polgártársunk privát fiú érzéseit, hanem az írói és olvasói mozgástér szűkülő korlátait jelöli. (Aki ezt nem hiszi, gondolja végig, miért és miképp tárták nyilvánosság elé privátan mondott érzéseiket a vallomásíródalom nagyjai. Vagy jusson eszébe, hogy a WERTHER-ben, de már Ovidiusnál is, a HŐSNÖK LEVELEI-ben a könnyek ismétlődő emlegetése nem az olvasó együttérzésére irányul, hanem a tér – többnyire elválasztó – alakzatait rögzíti: ó, jaj, a kedves távol van, ó, jaj, nem jöhet ölelő karomba, hacsak át nem ússza a tenger-szorosot, és így tovább.)

Nagyon nehéz észre nem venni azt a küzdelmet, amelyet Esterházy a mozgástér beszűkülése ellen folytat, a könyv első lapjától az utolsóig. Nem vagyok benne biztos, hogy a legmegfelelőbb írói eszközöket választotta ehhez, de abban biztos vagyok, hogy maga a célkitűzés teljes mértékben legitim. Sőt, szerintem Esterházy pályáján egy ilyesfajta próbatételnek előbb vagy utóbb óhatatlanul be kellett következnie. Történhetett volna ez korábban is, másmilyen tárgyhoz kapcsolódva, más közéleti kontextusban; nem érdemes töprengeni rajta, hogy ez esetben mi lett volna az eredmény. Inkább arra hívnám fel a figyelmet,

hogy Esterházy elég erős ajánlást tesz és tart fenn a JAVÍTOTT KIADÁS műfajára nézve ahhoz, hogy lehetséges, mi több, illendő legyen figyelembe venni azt, ami alapvetően történik a könyv lapjain: a stilizált nyelvi sémákból életre támasztott regényhős lázadását a szerző ellen.

Ez a lázadás Esterházyt láthatóan felkészületlenül érte, nem tudott úrrá lenni rajta, ezért nem is választhatta a legmegfelelőbb eszközöket a folyamat megragadására, ám valamiért (például a HARMONIA CAELSTIS-től való gyors és végleges elszakadás végett) fontos volt neki, hogy az új könyv még azon melegeben, a HARMONIA recepciójának első hulláma közben formát öltjön. Ha másképp alakult volna, ha a narráció ki tudott volna gázolni az érzelmi esendőségből és a reflektálatlan közéleti szövegmokból, úgy a szerző teherbíró formai konstrukciót talált volna az édesapa zendüléséhez, és kevesebb fogást kínált volna Farkas Zsolt-nak, viszont a problémakezelés, annak összes következményével együtt, nem mutatott volna olyan messzire, mint így.

Magam is úgy gondolom, hogy a JAVÍTOTT KIADÁS nem tartozik Esterházy sikerült könyvei közé. Nincs meg benne (miért is lenne?) sem a BEVEZETÉS utáni kis könyvek kiegyensúlyozottsága, sem a HARMONIA világról való egyetemes tudása. Ám én ebben nem a hanyatlás, hanem a megújulás jelét látom. Szerintem egyáltalán nem arról van szó, hogy Esterházy engedményt tett a közéleti szerepvállalás javára, és most a közhelyszerű tények özönében kapkodja a fejét. Inkább ennek ellenkezője történik: olyan írói problémákkal igyekszik megbirkózni, amelyekhez már eddig is közel jutott, ám eddig nem törődött velük. Most viszont rászánta magát, hogy nekik rugaskodjék, noha nyilván tisztában volt e művelet kockázatával. Éppen ezért nem arról van szó, hogy Esterházy valamit „nem jól” csinált, hanem arról, hogy a szereplő hirtelen, egyik könyvről a másikra maga is szerzővé válik. (Ha van hübrisz az életműben, úgy az a szereplők – például Csokonai Lili – efféle hajlamaival folytatott játék.)

Az egyik könyvben az idézet- és montázstechnikát használó szerző, egy fiú-narrátor beiktatásával, emléket (síremléket) állít az apának, majd a másik könyvben az apa kilép a sírből, egy idézet- és montázstechnikát alkalmazó szöveggel kedveskedik, amelynek révén

bizonyos értelemben életre támad, ugyanakkor erkölcsileg meghal: ezt a problémát a JAVÍTOTT KIADÁS nem tudja jól kezelni, és az írói tanácsstalanság nagy adag közéleti tanácsstalansággal párosul.

Itt azonban beleütközünk a harmadik fontos kérdésbe, amely felvetődik Farkas Zsolt írása nyomán: hogyan beszélhet egy író a maga író mivoltában (vagyis nem állampolgárként és nem publicistaként) közéleti ügyekről? Mit mondhat egy író X. nagy mű szerzőjeként következő, Y. művében vagy akár W. interjúban Z. nyilvános ügyről – ha egyrészt el akarja kerülni, hogy mostantól ő mondja meg az igazságot (a tutit, a frankót, az őszintét), másrészt hogy a fejére olvassák: „*te is így működsz, legfeljebb ügyetlen vagy*”? Esterházy a kilencvenes évekbeli publicisztikájában kialakított egy olyan beszédmódot, amely mindkét veszélyt elkerülte. Nem gondolnám, hogy „*nemzeti-kulturális észosztóként*” beszélt, és nem látom annak jelét, hogy magát intézményvé akarta volna tenni.

Azt gondolom, a közügyekről való beszédmód addig nem okoz különösebb gondot, amíg egy író különválasztja a publicisztikát szépirodalmi, azon belül szépprózai alkotásaitól. (A líra közéleti vonatkozásai több szállal és közvetlenebbül kötődnek a költő által választott szerephez.) Előfordul azonban, hogy egy aktuális közéleti vagy politikai kérdés egy szépirodalmi alkotás középpontjába kerül, megragadása a műnek nemcsak erkölcsi, hanem esztétikai tétjévé is válik. Ilyen volt a maga idején Szolzsenyicin Gulag-könyve, és ilyen volt Heinrich Böll KATHARINA BLUM ELVESZETT TISZTESSÉGE című kisregénye is, amely sok tekintetben párhuzamba állítható a JAVÍTOTT KIADÁS-sal – nem utolsósorban mindkét szerző nyilvánvaló személyes érintettsége és a közvetlen recepció (ettől nem független) politikai sarkítottsága miatt.

Böll művéről ma már, harminc év távlatából bízvást elmondható, hogy jelentős hatást gyakorolt Németország közéletére és mentalitására, e hatás tartóssága pedig főleg a mű irodalmi alkotás jellegéből fakad, máskülönben a szöveg pusztá kordokumentummá vált volna. Persze Heinrich Böll harminc évvel ezelőtti narrátora, ellentétben a JAVÍTOTT KIADÁS-éval, nem tanácsstalan, és miközben a demokrácia egyik válságtünetét szemlélteti, nem kényszer-

rül egyúttal poétikai fordulatot végrehajtani; ebben az értelemben a KATHARINA BLUM jóval kevésbé problematikus könyv, mint a JAVÍTOTT KIADÁS. Am ugyanezért nem is ébreszt várakozásokat a szerző írásmódjának radikalizálódása, a poétikai keretfeltételek belső átértékelése iránt, amit a JAVÍTOTT KIADÁS megtesz.

A JAVÍTOTT KIADÁS mai szemmel nézve kétségkívül lehangoló olvasmány, méghozzá nem a tartalom, nem a valóságreferenciák, hanem a problémakezelés módja és eredménye miatt. Ám elképzelhető, hogy tizenöt vagy húsz év múlva már korántsem lesz ennyre lehangoló. Nem azért, mert addigra megszokjuk és megszeretjük, és nem azért, mert addigra majd még inkább eltávolodunk a korai Kádár-rendszerrel és az ügynökök nyomorúságos világától. (Csak zárójelben: a könyv egyik jelentős érdeme, hogy szembeszegül azzal a gyors kollektív felejtéssel, amely évtizedeket borít homályba több millió magyar állampolgár élet-történetéből. Ezt a szándékot Farkas nem méltányolja. Valamint azt sem, hogy Esterházy egyszerre próbálja megragadni a lealjasodást és annak megérteni nem tudását. Nem gondolnám, hogy ez valamiféle avított és álságos humanizmus volna, inkább az írói önmegismerés egy határesetete.)

Hanem, reményeim szerint, azért lehet majd jobb szívvel olvasni, mint ma, mert későbbi fontos Esterházy-művek előzményét lehet majd észrevenni benne. Ez a kijelentés nem jóslat, csupán ama tény tudomásulvétele, hogy Esterházy írói lehetőségei a JAVÍTOTT KIADÁS-beli – kudarcba fült – küzdelem révén nem csökkentek, hanem számottevően nőttek. Ezért úgy gondolom, hogy a JAVÍTOTT KIADÁS megírása és jelen formájában való közzététele, bármennyi méltányos vagy méltánytalan bíráló észrevételnek tette is ki magát Esterházy, helyes döntés volt.

Fentiek papírra vetése közben azon is elgondolkodtam, miért nem voltam képes közvetlenül a megjelenés után recenziót írni a JAVÍTOTT KIADÁS-ról, most viszont, Farkas írása kapcsán miért tudtam mégis beszélni róla. Nem megvédeni akartam a könyvet (írásom, azt hiszem, nem apologetikus jellegű), s nem állt szándékomban pontról pontra vitába szállni Farkas Zsolttal. Egyszerűen mást gondolok Esterházyról és a JAVÍTOTT KIADÁS-ról, mint ő, illetve ő mást gondol, mint én, és ez így van jól.

Viszont ez az írás (igaz, kismértékben) Farkas Zsoltról is szól. Nem a kíméletlenségével van bajom, nem is a modorával, hanem azzal, hogy túl közel megy a céltáblához, és olyasmit néz fekete körnek, ami nem az. Ha olykor hátrább lépne, jobb lenne a találati arány.

Szerintem nem szerencsés dolog a „*metafiziko-familialis részrehajlás*”-ra koncentrálni, és az Esterházy család sarjára zúdítva a nyilatkat, szem elől téveszteni az elbeszélőt: ugyanis ez utóbbi a JAVÍTOTT KIADÁS érzékeny pontja. Általában nem szerencsés dolog szőnyeg alá söpörni az elbeszélőt, mert vagy kibújik a szőnyeg alól, és nyelvet ölt a kritikusra, vagy maga a kritikus válik elbeszélővé. Ami nem baj, csak átvisz egy másik műfajba.

Márton László

HOL KEZDŐDIK A KERESZTÉNY ANTISZEMITIZMUS?

Válasz Vattamány Gyula kritikájára

Mindenekelőtt köszönöm Vattamány Gyulának, hogy Aranyszájú János-kötetemet¹ szenvedélyes kritikára, pontosabban tudós invektívára méltatta. Igen megnyugtató számomra látni, hogy ezt az oly nagy műltra visszatekintő és tiszteletre méltó szónoki műfajt nem fenyegeti a kihalás veszélye. Sajnos válaszomban nem tudok minden évrre részletesen kitérni, csak megpróbálok bemutatni a problémát, tisztázni a kettőnk álláspontját elválasztó különbség természetét, továbbá az Aranyszájú János-kötet utószavához és az azt ért kritikához ráadásként némi kiegészítő információval szolgálni.

Miről van tehát szó? Kr. u. 386-ban, az Orontész-parti Antiokhiában pappá szenteltek egy kiváló szónoki képességgel rendelkező fiatal embert, név szerint Jánost, aki nagy hatású prédikációival később az Aranyszájú melléknevet érdemelte ki. Az ifjú pap az ügyne-

vezett nikaiai hitet képviselte, amely az Isten Atya, az Ige és a Szentlélek egyenlő istenségét, „egylényegűségét” hirdette. János még ugyanabban az évben kilenc prédikációt mondott egy másik keresztény irányzat képviselői ellen, akik a nikaiai hitet elvetve azt tanították, hogy az Atya az egyedüli Isten, akinek a Krisztus az első teremtménye, s hogy köztük akkora a különbség, hogy a létben elfoglalt helyük még csak hasonlóságot sem mutat egymással. Ennek a kilenc prédikációnak magyar fordítását adtam közre az említett kötetben, bőséges jegyzetanyagotól és egy utószóval kísérve. Ugyanezt a Jánost később, 397-ben a császárváros, Konstantinápoly érsekévé szentelték, ahol rövid, hét évig tartó tevékenységével felkavarta a város lakóinak indulatait. Fellépett a gazdagok fényűzése ellen, mérsékelte az érseki palota költségvetését, megpróbált menhelyet építeni a leprásoknak, kérlelhetetlenül leszámolt azokkal a püspökökkel, akik tisztségüket pénzen vették, távol tartotta magát az udvari intrikáktól, nem kedvezve egyetlen politikai pártnak sem, és még attól sem riadt vissza, hogy szembeszálljon a kissé erőszakos császárnővel, Eudoxiával. Tevékenysége eredményeként elérte, hogy a főváros népe, főként a szegények, rajongva tiszteljék, de azt is, hogy a birodalom hatalmasságai szinte egy pártba rendeződjenek ellene. Ezért végül, 404-ben száműzetés lett az osztályrésze, majd 407-ben még messzebbre száműzték, de útközben belehalt a durva bánásmódba. Ugyanez a János pályafutásának kezdeti szakaszában, 386/87-ben több beszédet mondott a zsidók ellen is, abból a célból, hogy ezáltal eltérítse azokat a keresztényeket, akik számára ekkor még a kereszténység és a zsidóság nem vált el teljesen egymástól, a zsidó szokások megtartásától. Az így létrejött nyolc beszédet később egyetlen korpuszba rendezték, és sok mindenre felhasználták. Így lettek keresztény kezekben eredeti kontextusukból kiragadva előbb a mértéktelen zsidóellenes polémia eszközei, és így vonták később, jórészt a XX. században a vérmes antiszemitizmus vádját János és általában az egyházatyák fejére.

E prédikációkkal lényegében a történészeknek három csoportja foglalkozott-foglalkozik. Részben a korai antiszemitizmus kutatói, akiket az érdekel, mennyiben járult hozzá a zsidóellenesség egy-egy megnyilvánulása ahhoz a folyamathoz, amely előbb a pogromokhoz,

¹ Aranyszájú Szent János: A FELFOGHATATLANRÓL ÉS AZ EGYSZÜLŐTT DICCSŐSÉGERŐL. KILENC PRÉDIKÁCIÓ AZ ARIÁNUSOK ELLEN. Odigitria–Osiris, 2002.